

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-8-72-36>

УДК 930.1:94(477.54)«1941/1945»

Скрипниченко Ю.Ф.¹

ЗОШ ІІ-ІІІ ст. № 69, м. Харків,

Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди

ЖІНКИ-ОСТАРБАЙТЕРИ З ХАРКІВЩИНИ НА ПРИМУСОВИХ РОБОТАХ В ТРЕТЬОМУ РАЙХУ

Анотація. Стаття присвячена жінкам-остарбайтерам з Харківщини, які були добровільно-примусово вивезені представниками нацистської окупаційної влади до гітлерівської Німеччини, з метою використання їхньої дармової робочої сили на різні економічні потреби Третього райху. Наукова новизна полягає в тому, що вдалося значно розширити знання про історію остарбайтерів з Харківщини, які в силу різних життєвих негараздів (голод, холод, острах смерті) були добровільно-примусово відправлені представниками нацистської окупаційної влади до гітлерівської Німеччини. В ході дослідження були удосконалені знання з військового, економічного, соціального розвитку Харкова і області в 1941–1943 р. р. Для більш кращого розкриття теми «Жінки – остарбайтери з Харківщини на примусових роботах в Третьому райху» в ході дослідження мною були використані принципи системності, історизму, порівняльний, статистичний методи. Стаття значно доповнює біографічні відомості про жінок-остарбайтерів з Харківщини. Результати даного дослідження можуть бути використані викладачами, учителями, студентами, учнями у якості додатково-роздаткового матеріалу під час їхньої підготовки до лекційних, семінарських, практичних занять з шкільного, вузівського курсу «Історії України», «Всесвітньої історії», «Харківщинознавство», «Історичне краєзнавство»; під час проведення міжнародних, всеукраїнських, регіональних конференцій, наукових симпозіумів; бесід, зустрічей з колишніми остарбайтерами, їхніми родичами, жителями, які пережили усі страхоття нацистської окупації; під час проведення шкільних, вузівських, музейних екскурсій. Оскільки стаття «Жінки-остарбайтери з Харківщини на примусових роботах в Третьому райху» лише в незначній мірі доповнює історію вивчення примусових робітників на Харківщині в роки Другої світової війни то дане дослідження є досить перспективним.

Ключові слова: Друга світова війна, Третій райх, нацистський окупаційний режим, добровільно-примусовий виїзд, остарбайтери, німецька неволя.

Skripnichenko Yuri

Secondary School II-III. № 69, Kharkiv,

H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University

WOMEN-OSTARBAITERS FROM KHARKIVIVSHYNY IN PRIMUSIVE WORKS IN THIRD RAKE

Summary. The article is devoted to women – the Ostarbeiters from the Kharkiv Region, who were voluntarily – forcibly removed by representatives of the Nazi occupation authorities to Nazi Germany, in order to use their labor power for various economic needs of the Third Reich. The scientific novelty is that it has been possible to significantly expand knowledge about the history of Ostarbeiters from the Kharkiv Region, which, due to various life problems (hunger, cold, fear of death), were voluntarily sent to the Nazi occupation authorities by force of Nazi Germany. During the study, knowledge of military, economic, social development of Kharkiv and the region in 1941-1943 was perfected. For a better disclosure of the topic «Women – Ostarbeiter from the Kharkiv Oblast on Forced Labor in the Third District» during the study I used the principles of systemicity, historicism, comparative, statistical methods. The article greatly complements biographical information about women – Ostarbeiter from Kharkiv region. The results of this study can be used by teachers, teachers, students, students as extra – handouts during their preparation for lectures, seminars, practical lessons from the school, university course «History of Ukraine», «World History», «Kharkov Studies», «Historical regional studies»; during international, all-Ukrainian, regional conferences, scientific symposiums; conversations, meetings with former Ostarbeiters, their relatives, residents who have survived all the horrors of the Nazi occupation; during school, university, museum excursions. Since the article «Women – Ostarbeiter from the Kharkiv Oblast on Forced Labor in the Third District» only to a small extent complements the history of the study of forced laborers in the Kharkiv region during the Second World War, this study is quite promising. Events involving the occupying power of civilians in various forced labor cause not only scientific debate but also certain contradictions that polarize our society. This topic restores not only its position in Ukrainian historical science with justice to the affected population of Kharkiv region, which was forced to work at the occupation enterprises of the Third Reich, but also gives to date some historical experience of solving the security problem.

Keywords: Second World War, Third Reich, Nazi occupation regime, voluntary forced departure, Ostarbeiter, German bondage.

Постановка проблеми. Складовою частиною нацистського режиму на окупованих територіях була політика гітлерівської Німеччини по відношенню до залучення місцевого населення

до робіт на підприємства, установи, організації на території Харківщини так і політики спрямованої на добровільно-примусовий вивіз місцевого населення до Третього райху на різні фізично важкі

¹ ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0884-481X>

роботи. Добровільно-примусовому вивозу підлягали особи чоловічої та і жіночої статі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній науці дослідження історії примусових робітників на українських територіях розглядали в своїх наукових працях А. Меляков [1], Г. Грінченко [2], О.Г. Перехрест [3], Н.Я. Гандрабура [4], В.А. Полуда [5], А. А. Салата [6].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. В своїх наукових працях історики досліджували долі жінок, які були вивезені добровільно чи примусово представниками окупаційної влади до Третього району. Однак ці праці носили переважно описовий характер. Історики описували процес вербування, агітації, проходження медичних комісій, транспортування, умови праці та повсякденне перебування в німецькій неволі жінок-остарбайтерів. Мало уваги науковцями приділялося систематизації інформації про жінок-остарбайтерів з Харківщини.

Формулювання цілей статті полягає в тому, що дане дослідження повинно в певній мірі заповнити прогалини в історії примусових робітників через призму вивчення теми «Жінки-остарбайтери з Харківщини на примусових роботах в Третьому районі».

Для досягнення мети були поставлені наступні завдання:

- систематизувати інформацію про жінок-остарбайтерів з Харківщини;
- зробити висновок про те, що незважаючи на певну вивченість, дана тема є малодослідженою і потребує подальшого опрацювання.

Виклад основного матеріалу. У роки гітлерівської окупації з Харківщини до Третього району було добровільно-примусово вивезено представниками нацистської влади десятки тисяч жінок. Під час пошукової роботи у період 2015-2019 р. р., мені удалося не тільки знайти, а і систематизувати інформацію про 103 жінок-остарбайтерів з Харківщини. До даного дослідження включені біографічні відомості про 14 жінок-остарбайтерів [7]. А саме:

1. Литвинова Ольга Мойсеївна, 8 серпня 1925 року народження, с. Гіївка Балаклійського району Харківської області. 8 серпня 1942 р. з с. Гіївка Балаклійського району окупантами примусово вивезена до Німеччини. Ольга Мойсеївна працювала покоївкою в німецького господаря Отто Людольфа. В квітні 1945 року радянськими військами була звільнена. Додому повернулася в вересні 1945 року. Домашня адреса: м. Харків, вул. Героїв Праці, 4, кв.266. Литвинова Ольга Мойсеївна.

2. Лябіна (дівоче – Сосницька) Олександра Семенівна, 1922 року народження, с. Константівка Готвальдського (тепер – Зміївського) району Харківської області. Із Харкова, в травні 1942 року Олександра Семенівна була примусово відправлена окупантами до м. Нінбург/Везера (Німеччина). Працювала на фабриці Мауна різноробочою. Проживала в таборі Лангендаму-2. Союзниками (англійцями) Олександра Семенівна була звільнена з німецької неволі в квітні 1945 року. Додому повернулася в лютому 1946 року. Домашня адреса: м. Харків, Московський пр-т 240, кв. 13. Лябіна Олександра Семенівна.

3. Масолова Оксана Давидівна, 28 січня 1922 року народження, с. Лизогубівка Харків-

ського району Харківської області. 16 липня 1942 року з с. Лизогубівка Харківського району окупантами була примусово вивезена до Німеччини. Працювала на текстильній фабриці підсобною робітницею; з квітня 1945 року – на ритті окопів біля Дрездена. В травні 1945 року бійцями Червоної армії була звільнена з німецької неволі. Додому повернулася в січні 1946 року. Домашня адреса: Харків, Садовий проїзд, 16, кв. 17. Масолова Оксана Давидівна.

4. Майорська Августина Миколаївна, 26 травня 1927 року народження, м. Харків. 12 квітня 1942 року фашистами була примусово відправлена з Харкова в Ганновер (Німеччина). Августина Миколаївна працювала в якості сільськогосподарської робітниці на різноманітних плантаціях німецьких бауерів. За виконану роботу отримувала 4 марки на тиждень. Харчування – 700 грам хліба на тиждень, вранці – кухоль кави, в обід – тарілка супу, увечері – кавка коричневого кольору, інколи лише вода. За надання допомоги радянському військовополоненому Леоніду Орлову з Дніпропетровщини була відправлена нацистами до концтабору в Німеччині, де була 4 місяця. В квітні 1945 року союзниками (американцями) була звільнена з німецької неволі. В червні американці передали Августину Миколаївну в м. Брандербурзі (Німеччина) Червоній армії. Після повернення додому (в липні 1945 року) отримала в Московському відділку міліції м. Харкова довідку про перебування в нацистській Німеччині. Домашня адреса: м. Харків, вул. Сумська, 86, кв. 4. Майорська Августина Миколаївна.

5. Махоніна (дівоче – Попик) Наталія Миколаївна, 1926 року народження, с. Тринця Липовицького району Вінницької області. Взимку 1942 року з с. Тринця Вінницької області була примусово відправлена до м. Бодензе (Німеччина). Наталія Миколаївна працювала на швейній фабриці. Через декілька місяців її перевели до військового підземного заводу, де вона працювала на розвантажувальних роботах. В квітні 1945 року союзниками (французами) була звільнена з німецької неволі. Додому повернулася в вересні 1945 року. Домашня адреса: м. Харків, Станковий пер., 47. Махоніна Наталія Миколаївна.

6. Михеева (дівоче – Ливенцева) Віра Петрівна, 2 січня 1926 року народження, с. Семенівка Богодарівської сільради Шевченківського (тепер – Барвінківського) району Харківської області. В червні 1942 року з с. Нова Гнилиця Чугуївського району була примусово вивезена до м. Штетина (Німеччина). Працювала на підприємстві вторинної сировини робітницею. В травні 1945 року бійцями Червоної армії була звільнена з німецької неволі. Повернулася додому у вересні 1945 року. Домашня адреса: Харківська область Чугуївський район, с. Нова Гнилиця. Михеева Віра Петрівна.

7. Микитенко Парасковія Зиновіївна, 1921 року народження, с. Демена Балка Полтавської області. В квітні 1943 року з с. Демена Балка була примусово вивезена до Німеччини. Парасковія Зиновіївна працювала на сільськогосподарських роботах. Була звільнена в травні 1945 року бійцями Червоної армії. Додому повернулася в липні 1945 року. Домашня адреса: м. Харків, пл. Руднева (тепер – пл. Героїв Небесної сотні), 44, кв. 32. Юрина Парасковія Зиновіївна.

8. Музиченко Євгенія Сергіївна, 28 грудня 1923 року народження, с. Петрусенко Чернігівської області. В серпні 1943 року з с. Власівка Чернігівської області Євгенія Сергіївна була примусово відправлена окупантами до м. Гера (Німеччина). Працювала на фабриці підсобною робітницею. В травні 1945 року була звільнена з німецької неволі радянськими військами. Додому повернулася в серпні 1945 року. Домашня адреса: м. Харків, пр. Героїв Сталінграду, 138, кв. 29. Музиченко Євгенія Сергіївна.

9. Мельникова Варвара Федорівна, 10 грудня 1927 року народження, Харків. Навесні 1942 року була примусово вивезена з Харкова до м. Гамбургу (Німеччина). Працювала на текстильній фабриці за верстатом. Після поранення в ногу, Варвару Федорівну перевели розвантажувати пароплави на Ельбі. 9 травня 1945 року союзниками (американцями) була звільнена з німецької неволі. Додому повернулася 5 листопада 1945 року. Домашня адреса: м. Харків, вул. Ісаївська, 32. Мельникова Варвара Федорівна.

10. Нечипоренко Катерина Іванівна, 11 лютого 1922 року народження, с. Аксютівка Готвальдського (тепер – Зміївського) району Харківської області. В липні 1943 року з с. Аксютівка Готвальдського району Катерина Іванівна була примусово відправлена нацистами до м. Штутгарту (Німеччина). Працювала на фабриці робітницею. В квітні 1945 року була звільнена союзниками (американцями). Додому повернулася 19 серпня 1945 року. Домашня адреса: Харківська область, Зміївський район, смт. Комсомольське, вул. Цюлковського, 5, кв. 10. Нечипоренко Катерина Іванівна.

11. Новикова (дівоче – Попущу) Єлизавета Іллівна, 7 листопада 1924 року народження, с. Стара Карань Старокаранського району Донецької області. 24 жовтня 1942 р. з с. Стара Карань примусово вивезена до м. Берліну (Німеччина). Працювала на фабриці Фузор робітницею. Проживала в таборі по вул. Каналштрассе, 117/155 (начальник табору – Фрау Кніг). Бійцями Червоної армії 24 квітня 1945 року була звільнена із німецької неволі. В травні 1945 року повернулася додому. Домашня адреса: м. Харків, вул. Гвардійців-Широнінців 22, кв. 113. Новикова Єлизавета Іллівна.

12. Панкова (дівоче – Златина, під час фашистської реєстрації придумала собі прізвище – Семенець) Ольга Яківна, 25 вересня 1925 року народження, м. Харків. Навесні 1942 року з с. Погрібши Полтавської області окупантами

примусово відправлена до Німеччини. Ольга Яківна працювала на різних роботах: збірка боеприпасів, збір лікарських трав, на підприємстві, покоївою в німецькій господарки фрау Кланте. Весною 1945 рік, бійцями Червоної армії була звільнена з німецької неволі. Після звільнення працювала в п'ятій авіаційній дивізії перекладачем. Після повернення додому, влітку 1946 року, працювала на ХЄМЗ, в таборі німецьких військовополонених № 149 перекладачем. Домашня адреса: м. Харків, вул. Червоношкільна набережна, 12, кв. 149. Панкова Ольга Яківна.

13. Попелуха (дівоче – Корнієнко) Євдокія Макарівна, 14 березня 1925 року народження, с. Огіївка Сахновщанського району Харківської області. Навесні 1943 року Євдокія Макарівна була примусово відправлена нацистами з с. Огіївка Сахновщанського району до м. Берліна (Німеччина). Працювала покоївою у німецького господаря. Влітку 1944 року через недобрсовісну (на думку господаря) роботу була відправлена до штрафного табору. Однак по дорозі до табору здійснила втечу. Була спіймана і відправлена до свого попереднього господаря. В травні 1945 року була звільнена бійцями Червоної армії з німецької неволі. Повернулася додому в липні 1945 року. Домашня адреса: м. Харків, вул. Командарма Уборевича (тепер – вул. Бучми), 42-Б, кв. 109. Попелуха Євдокія Макарівна.

14. Пшенична (дівоче – Сотник) Уляна Петрівна, 16 липня 1942 року народження, с. Черкаські Тишки Липецького (тепер – Харківського) району Харківської області. Наприкінці 1942 на початку 1943 року з Харкова була примусово вивезена до Німеччини. Уляна Петрівна працювала різноробочою в цеху з виробництва снарядів. Союзниками (американцями) в квітні 1945 року була звільнена з німецької неволі. Додому повернулася влітку 1945 року. Домашня адреса: м. Харків, в'їзд Ладишина, 18. Пшенична Уляна Петрівна.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальшого розвитку в цьому напрямку. На основі опрацьованого матеріалу удалося прийти до висновку: незважаючи на певну кількість наукових праць вивчення у вітчизняній історичній науці теми «Жінки-остарбайтери з Харківщини на примусових роботах Третього райху» є малодослідженою. Перспективність роботи вбачаю у більш чіткій систематизації інформації про жінок-остарбайтерів, яку накопичили історики, протягом певного часу під час наукового дослідження історії примусових робітників.

Список літератури:

1. Меляков Антон Володимирович. Масові джерела з історії депортації цивільного населення Харківщини до Німеччини в період 1941-1943 рр. : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.06 / Харківський національний ун-т ім. В.Н. Каразіна. Харків, 2002. 205 с.
2. Грінченко Г.Г. Українські остарбайтери в системі примусової праці Третього райху: проблеми історичної пам'яті : дис. ... д-ра наук : 07.00.06 / ВНЗ: Інститут історії України. Київ, 2011. 449 с.
3. Перехрест О.Г. Українське село в 1941–1945 рр.: економічне та соціальне становище : монографія. Черкаси : ЧНУ імені Б. Хмельницького, 2011. 668 с.
4. Гандрабура Н.Я. Село генеральної округи «Дніпропетровськ» (1941–1944 рр.): визиск, виснаження та наслідки : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Миколаїв. національний університет ім. В.О. Сухомлинського. Миколаїв, 2017. 263 с.
5. Полуда В.А. Становище військовополонених у нацистських таборах на території рейхскомісаріату «Україна» та в зоні німецької військової адміністрації (1941–1944 рр.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / НДІ українознавства. Київ, 2017. 241 с.
6. Салата А.А. Формирование немецкого информационного пространства в рейхскомиссариате «Украина» и в зоне военной администрации (июнь 1941–1944 гг.) : монографія. Донецк : Норд-Пресс, 2010. 361 с.

7. Спогади місцевих жителів про оstarбайтерів. Матеріали зібрані влітку 2019 р. / Особистий фонд документів і матеріалів Скрипниченко Ю.Ф. Харків, 2019.

References:

1. Meliakov Anton Volodymyrovych (2002). Masovi dzherela z istorii deportatsii tsyvilnoho naselennia Kharkivshchyny do Nimechchyny v period 1941–1943 rr. [Massive sources on the history of the deportation of the civilian population of the Kharkiv region to Germany in the period 1941–1943]. (Candidate's thesis). Kharkiv. (in Ukrainian)
2. Hrinchenko H.H. (2011). Ukrainski ostarbaitery v systemi prymusovoi pratsi Tretoho raikhu: problemy istorychnoi pamiaty [Ukrainian Ostarbyteri in the systems of the Primus Concerns of the Third Reich: Historical Memories] : dys. ... d-ra nauk : (Candidate' thesis). Kyiv. (in Ukrainian)
3. Perekhrest O.H. (2011). Ukrainske selo v 1941–1945 rr.: ekonomichne ta sotsialne stanovyshe [Ukrainian village in 1941–1945: economic and social situation]. National Academy of Sciences of Ukraine. Ukrainian Institute of History. 668. (in Ukrainian)
4. Handrabura N.Ya. (2017). Selo heneralnoi okruhy «Dnipropetrovsk» (1941–1944 rr.): vyzysk, vysnazhennia ta naslidky [Village of the general district «Dnipropetrovsk» (1941–1944): visit, exhaustion and consequences] : (Candidate's thesis). Mykolaiv. (in Ukrainian)
5. Poluda V.A. (2017). Stanovyshe viiskovopolonenykh u natsystrykh taborakh na terytorii reikhskomissariatu «Ukraina» ta v zoni nimetskoï viiskovoi administratsii (1941–1944 rr.) [The status of prisoners of war in Nazi camps on the territory of the Reichscommissariat «Ukraine» and in the zone of the German military administration (1941–1944)] : (Candidate's thesis). Kyiv. (in Ukrainian)
6. Salata A.A. (2010). Formyrovanye nemetskoho informatsyonnoho prostranstva v reikhskomysaryate «Ukraina» y v zone voennoi admynstratsyy (yiun 1941–1944 rr.). Donetsk : Nord-Press. (in Russian)
7. Memoirs of local residents about Ostarbeiter. Materials collected in the summer of 2019 / Personal fund of documents and materials Skrypnychenko Yu.F. Kharkiv. (in Russian)